

УДК 75.041.5(477.87)

Луценко І. В.

викладач, Закарпатський художній інститут,
м. Мукачево.

ПОРТРЕТНИЙ ЖАНР У ТВОРЧОСТІ А. ЕРДЕЛІ, ХУДОЖНЬО- СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ, СПРОБА ПЕРІОДИЗАЦІЇ

Луценко І.В. Портретний жанр у творчості А. Ерделі, художньо-стилістичні особливості, спроба періодизації. Ставиться проблема визначення художньо-стилістичних особливостей живопису Адальберта Ерделі у жанрі портрета. На прикладі творів проводиться аналіз композиційних і колористичних здобутків, а також спроба періодизації. Дослідження еволюції образотворчої мови митця розглядається в контексті зв'язків з Європейським освітнім простором. Беруться до уваги творчі поїздки А. Ерделі до мистецьких центрів з метою творчого вдосконалення. У цьому контексті розглядаються впливи культурного середовища Європи та особливості образотворчого трактування художником у портретному жанрі.

Ключові слова: живопис, жанр, портрет, творчість, А. Ерделі.

Луценко И.В. Портретный жанр творчества А. Эрдели, художественно-стилистические особенности, попытка периодизации. Ставится проблема определения художественно-стилистических особенностей живописи Адальберта Эрдели в жанре портрета. На примере произведений проводится анализ композиционных и колористических достижений, а также попытка периодизации. Исследование эволюции изобразительного языка художника рассматривается в контексте связей с Европейским образовательным пространством. Учитываются творческие поездки А. Эрдели в художественные центры с целью творческого совершенствования. В этом контексте рассматриваются воздействия культурной среды Европы и особенности изобразительного языка художника в портретном жанре.

Ключевые слова: живопись, жанр, портрет, творчество, А. Эрдели.

Lutsenko I.V. The portrait genre in the oeuvre of Albert Erdely, its artistic and stylistic peculiarities and attempt of its periodization. The problem of determining artistic and stylistic peculiarities of painting by Albert Erdely in the portrait genre is defined. An analysis of compositional and coloristic achievements and an

attempt of periodization is made on the example of his oeuvre. Investigation of evolution in artistic language of the painter is made in the context of his contacts with European educational environment. The creative trips of Erdely to art centers with the aim of creative improvement are considered. In this context influences of cultural environment of Europe and peculiarities of artistic language of the painter in portrait genre are examined.

Keywords: painting, genre, portrait, oeuvre, Albert Erdely

Постановка проблеми, аналіз останніх досліджень. Одним із важливих питань сучасної мистецтвознавчої науки є принципи та способи комплексного і системного аналізу регіональних явищ культури, як цілісної складової образотворчого мистецтва України. Історія українського мистецтва у першій половині ХХ ст. розвивалася у двох умовно різних культурних площинах. Мистецтво радянської України розвивалося у ідеологічній системі соцреалізму, а західноукраїнське мистецтво формувалося в рамках культурного сектору Європи [4:6]. В цьому змісті важливу роль відіграє дослідження міжрегіональних взаємовпливів з огляду на європейський простір. До уваги беруться особливості еволюції творчої спадщини в царині живопису А. Ерделі, зокрема напрацювання у портретному жанрі. Актуальність завдання полягає у значенні творчо-методичних аспектів малярства художника.

Розгляд подібної проблеми висвітлювався у дослідженнях Я. Затлоукала (J.Zatloukal) (1936 р.) [2], А. Изворина (1942 – 1943 рр.). Найбільш всеохоплюючі дослідження творчості А. Ерделі проводились у радянський період такими дослідниками: Г. Островський [7], В. Павлов [8], С. Кілессо [7], О. Федорук, а також Н. Знаменская та О. Журавель. У період незалежної України у цьому напрямі працювали: І. Небенік [6], Л. Балла, О. Приходько та ін. Але в більшості науковці спромоглися висвітлити історико-культурологічний аспект та лише у загальних рисах виявити закономірності розвитку портретного жанру в творчості А. Ерделі, а спроба означення систематизації чи типології майже не розглядалися.

Метою даної публікації є виокремити і систематизувати портретні твори та простежити еволюцію творчого методу а також структури ідейних засад живопису А.Ерделі на прикладі напрацювань у портретному жанрі.

Результати дослідження. Серед ранніх живописних доробків А. Ерделі відомий портрет «Матері» (1914 р.), створений в період навчання митця в Будапешті. Цей твір виконаний із застосуванням статичної композиційної схеми та стриманої колірної гами. Такий спосіб живописного трактування є свідченням консерватизму академічної системи, що була присутня у навчальному процесі в Будапештській королівській академії мистецтв. Будучи студентом четвертого курсу, А. Ерделі навчався в майстерні Імре Ревеса, що характерно відбилося у використанні тьмяної академічної гами. Більш активно портретний жанр торується митцем у період подорожі до Мюнхена 1922 – 1926 рр., тут на замовлення художник створює погруддя го-

ловного редактора газети «Augsburger Abendzeitung» та його дружини [6:21]. Виконані портрети подружжя Юрінек збережені тільки в чорно-білих світлинах, що ускладнює аналіз кольірних пріоритетів, але слід говорити про митця як виваженого та досвідченого портретиста, що сміливо застосовує експресію площини, якою він ліпить портрет. Свідченням чого є «Портрет невідомої», виконаний у двох варіантах (1922 р.) та (1920-х рр.). Незнайдені та недосліджені залишаються твори, написані до 1923 р., які експонувалися на персональній виставці А. Ерделі у «Скляному палаці» Мюнхена [9:9]. Після повернення з подорожі Європою у 1926 р. художник пише «Портрет батька» (1926 р.). У цьому полотні зосереджені найбільш характерні риси, які майстер увібрав під час перебування в Мюнхені. Художник порушує питання відкриття не тільки образу портретованого, але завдяки композиції створюється цілісна картина-образ, де всі деталі полотна підпорядковані головній ідеї. Вагомим твором художника кінця 1920-х рр. залишається твір «Юна художниця» (1928 р.), в якій автор засобом чистих та насичених поєднань кольору створює портрет на широкому тлі інтер'єру. В цьому випадку А. Ерделі також демонструє картину-образ, в якій всі складові, а головним чином колір, відтворює портретні якості юної художниці. А. Ерделі констатує: «На портретах я бачу, щоб в композиції був характер» [11:235]. Цілісність та створення образу-картини засобом кольорової площини стає характерною особливістю живопису художника і в наступні роки.

Окреме місце у портретному живописі А. Ерделі посідає світський або парадний портрет. Як стверджував сам митець: «...я портретував всіх значних постатей Підкарпатської Русі. Багато особистостей в Парижі, Празі та Мюнхені» [11:235]. Серед відомих нам творів майстра є «Портрет єпископа Василя Токача» (1927 р.), який виконано у доволі виважений кольірній гамі. Переслідуючи формалістичні цілі образотворчої мови, художник вільно експериментує і в той же час не порушує правдивості характеру портретованого, демонструючи індивідуальні особливості почерку майстра [7:62]. Використання статичної композиції підкреслює помпезність та парадність портрету. У значній кількості написаних портретів художник застосовує методичний прийом, розміщуючи фігури портретованих діагонально, така тенденція є досить типовою та простежується до 1940-х років «Портрет А. С.» (1931 р.), «Жіночий портрет» (кін. 1930-х рр.). У цей період портретні композиції А. Ерделі набувають статичності, він не зосереджує свою увагу на тло картини, швидше заглиблюючись у характер та внутрішній світ моделі [8:14]. Таку тенденцію демонструють роботи «Дівчина в червоній хустині» (початок 1940-х рр.) «Старий конюх» (1942 р.). В цей період художник захоплюється портретами селян в народному одязі «Чоловічий портрет» (початок 1940-х), «Верховинки» (1940 р.). В деяких із портретів простежується потяг митця до монументальності, про що свідчить композиційне рішення, лінійний ритм та узагальнення кольорових площин. Серед таких характерних полотен є твір «Гуцул» (початок 1940-х рр.), «Русини» (1940

р.). Портретний жанр А. Ерделі демонструє художньо-методичний підхід, який дозволяє стверджувати, що художник свідомо нівелює границі жанрових ознак, в яких наближається до стафажу, побутового жанру чи фігуративних композицій. Прикладом є твори «Циганки» (1928 р.), «Купальниці» (кінець 1930-х рр.), такий принцип є ознакою характерних експресіоністичних переконань, які позиціонував митець у власному живописі. Портрет А. Ерделі інколи переростає у форму символізму, розкриваючи в собі сакральні та навіть соціальні ідеї. До таких творів відноситься автопортрет під назвою «XX століття» (1931 р.), який виконаний у стриманій тьмяній коричневій теплій кольоровій гамі. Митець намагається аргументувати цей твір: «У цю епоху мій Христос – блідий Христос. Його рот блідо скривився від жалю. Він співчуваючи, жаліє прогрес» [3:329]. Митець апробує образотворчими засобами висвітлити власне ставлення до складних проблем часу. За переконанням А. Ерделі картина – це образ, який буде тільки тоді твором, коли її всі складові органічно будуть поєднані між собою, проте копіювання природи не є головною метою мистецтва [5].

Сакральна тематика у творчості А. Ерделі простежується не часто, але все ж таки митець вносить власні знахідки образотворчої мови та індивідуальні, абсолютно нові шляхи її втілення. Якщо в більшості випадків сакральна тема в інших митців була пов'язана з біблійними сюжетами, то А. Ерделі позиціонує власну ідею втілення задуму, що простежується у творі «Прозріння єпископа» (1940-ті рр.). Подібний творчий метод можна було побачити у творах народних іконописців, що демонстрували власні бачення і трактування тих чи інших релігійних образів та сюжетів.

У кінці 1930-х та впродовж наступних десятиліть художником активно торується тема портрета в народному костюмі, що представлено в полотнах: «Молодиця» (1940-ті рр.), «Верховинки» (1940 р.). У деяких творах простежується потяг митця до монументальності. Характерними творами є: «Гуцул» (початок 1940-х рр.), «Русини» (1940 р.). Майже всі портрети цього типу митець переносить у краєвид, прив'язуючи їх до природного середовища.

Складним етапом творчості А. Ерделі пройшов період чергової зміни політичної системи. Догмати соціалістичного реалізму особливо складно відбилися на творчості А. Ерделі. Після 1946 року та майже до кінця життя жанр портрету в художника звучить у форматі дещо стриманої експресії. Створений портрет «Верховинки» (1947 р.), «Комсомолка» (1949 р.) чи «Молоді колгоспники (Заручені)» (1953 р.), [10]. Художника звинувачують у зайвому захопленні кольором замість того, щоб заглиблюватись у внутрішній світ моделей [2:38]. Серед творів цього періоду значними здобутками у жанрі портрета є «Автопортрет» (1950 р.), «Портрет Клари Балог» (1951 р.). Як пише мистецький критик О. Журавель: «А. Ерделі втілює у портреті К. Балог уявлення про вільну людину й упевнену у своєму майбутньому...» [1:30]. Найбільш складний етап для митця – період радянської системи, але він незмінно демонстрував індивідуальне творче обличчя.

Висновок. Еволюція портретного жанру в художника мотивується як шлях ідейно-тематичних пошуків, які переходять від зображення замовних портретів портретів-образів.

На підставі аналізу творчої спадщини в портретному жанрі можна виділити чотири умовні періоди. Перший – домюнхенський, в якому художник демонструє набуті знання та активний пошук індивідуальних способів образотворчого мовлення. Наступний – відвідування Мюнхена та післямюнхенський період. Період, пов'язаний з відвідуванням колонії митців у французькому містечку Гержеліс (1929 – 31 рр.), та останній із 1945 по 1955 рр. – період радянської тоталітарної системи. Всі зазначені фази творчості художника були відзначені пошуками концептуальних образотворчих методів та засобів живописного мовлення. В той же час, вся творчість митця в напрямі портретного жанру, зберігає цілісне явище живописної манери, що виокремлює А. Ерделі, як постать з характерними ознаками індивідуального творчого методу.

Список літератури:

1. Журавель О., Співці рідного краю // Образотворче мистецтво. – 1979. – № 2. – С. 29–30.
2. Знаменская Н., Художники Закарпаття. // Искусство. – 1956. – № 1. – С.37–41.
3. Ерделі, А.М. ІМЕН: літ. твори, щоденники, думки / А.М. Ерделі; упоряд., вступ. ст. І. І. Небесник; упоряд., передм., прим. М.В. Сирохман; пер. з угор. П.К. Балла. – Ужгород: Вид-во Олександри Гаркуші, 2012. – 440 с.: іл.
4. Історія Українського мистецтва: У 5-и т. / НАН України. ІМФЕ ім. М.Т. Рильського; голов. ред. Г. Скрипник, наук. ред. Т. Кара-Васильєва. К., 2007. – Т. 5: Мистецтво ХХ ст. – 1048 с.: іл.
5. Коцка А. Художники-патріоти: [про творчість закарпат. художників] / А. Коцка // Закарпат. правда. – 1945. – 6 квіт.
6. Небесник І.І. Адальберт Ерделі: [монографія] / І.І. Небесник. – Львів: Вид-во Мс, 2007. – 296 с.: кольор. іл.
7. Островський, Г. Історія українського мистецтва. Т. 6 / Г. Островський, С. Кілессо. – К., 1968. – 438 с.
8. Павлов В. Адальберт Ерделі [Образотворчі матеріали]: альбом / В. Павлов. – К.: Мистецтво, 1972. – 57 с.
9. Приймич М. Простір живопису Адальберта Ерделі / М. Приймич // Адальберт Ерделі = Adalbert Erdelyi [Образотворчі матеріали]: альбом / авт.-упоряд. А.М. Ковач; вступ. ст. М.В. Приймич. – Ужгород: Вид-во Олександри Гаркуші, 2007. – С. 7–16.
10. Фекета І. Адальберт Ерделі у пам'яті учнів. // Новини Закарпаття. – 1996. – 25 травня. – С.14.
11. Zatloukal J. U výtvarníku na Podkarpatské Rusi / J. Zatloukal // Podkarpatská Rus / red. Dr. J. Zatloukal. – Bratislava, 1936. – S. 234–238. – Текст чес. мовою.